

ВІДГУК

офіційної опонентки, докторки філологічних наук, професорки,
завідувачки кафедри іноземних мов та лінгводидактики

Сумського державного університету

ТАЦЕНКО Наталії Віталіївни

на дисертацію ВЕРЕМЧУКА Ельдара Олександровича

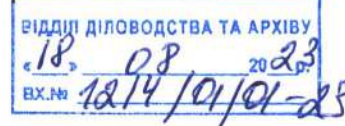
**«ОБ'ЄКТИВАЦІЯ ЕТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ:
ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ТА СИНЕРГЕТИЧНІ ПАРАМЕТРИ»,**

(Запоріжжя, 2023. – 599 с.),

подану на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук
зі спеціальності 10.02.04 – германські мови

Етичні категорії як абсолютні координати моралі є, з одного боку, універсальними та незмінними, але з іншого, можуть трактуватися по-різному залежно від культурних та історичних умов соціального буття, викликаючи дискусії та контрверсії в суспільстві. Філософи, психологи, лінгвісти прагнуть вийти на новий рівень розуміння світу, його етики та людського місця в ньому, що нерозривно пов'язане з *homo loquens* – людиною, яка бере участь у мовленнєвій комунікації. Вербалізована етична площина буття є живильною для індивіда, інтегруючи його до фундаментальних моральних цінностей, що лежать в основі поведінки людей. Посилення уваги дослідників до проблеми етики у взаємних стосунках членів сучасного соціуму та гармонійного спілкування вимагає глибинного аналізу англomовної лінгвоетичної системи з використанням новітньої інтегративної методології на ґрунті симбіозу лінгвокогнітивістики та лінгвосинергетики.

Остання надає в розпорядження науковцям нові дослідницькі модуси, для яких традиційна когнітивна лінгвістика не має відповідного інструментарію й які не вкладаються в надані нею концептуальні схеми. Метамова лінгвосинергетики дозволяє змінювати масштаб спостереження концептів та категорій, а також описувати їхню багатокomпонентність, багаторівневність та динамічну неоднорідність. У термінах когнітивної

лінгвосинергетики концепти та категорії являють собою відкриті системи, що існують у нелінійному та нерівноважному середовищі, маючи ієрархічні рівні структурної організації; утворення, що мають якості складних систем, здатних до саморозвитку та інтеграції у досвіді. Під час аналізу виявляються польові організації концептів та категорій, їхні смислові домінанти, семантичні групи і підгрупи в асоціативних та інтерпретаційних полях, які демонструють їхню внутрішню динамічну організацію.

Праця Ельдара Веремчука є повністю суголосною з наведеними міркуваннями, оскільки в ній поліпарадигмально досліджуються лінгвокогнітивні аспекти об'єктивації етичних категорій як конститuentів англomовної лінгвоетичної системи та висвітлюються принципи і механізми їхньої системної самоорганізації. Багатовимірний підхід до розуміння складних динамічних етичних категорій (GOOD, EVIL, JUSTICE, DUTY, CONSCIENCE, DIGNITY, HONOUR), вербалізованих засобами англійської мови, уможлиблює виявлення їхньої онтологічної природи та пояснення сталого розвитку ціннісних домінант людського суспільства.

Безперечною перевагою цієї наукової праці є те, що вона ґрунтується на міждисциплінарному підході, методологічною основою якого є низка філософських, загальнонаукових та спеціальних теорій і концепцій представників лінгвокогнітивістики (А. Вежбицька, Д. Герартс, Р. Гіббс, А. Дамасіо, Р. Джакендофф, М. Джонсон, Р. Дірвен, В. Еванс, С. Жаботинська, Дж. Златев, З. Кьовечеш, В. Крофт, А. Круз, Дж. Лакофф, Р. Лангакер, М. Мінський, А. Ортоні, К. Рохер, Е. Рош, Л. Талмі, Д. Тейлор, М. Тернер, Ч. Філмор, Ж. Фоконье, Н. Хомський, Р. Шенк, А. Дамасіо) та лінгвосинергетики (Б. Мандельброт, Г. Гакен, Ф. Капра, Е. Куріо, Р. Хемер, С. Єнікеева, Т. Домброван, Л. Піхтовнікова, А. Приходько, О. Семенець, Ю. Кійко). Такий вектор дослідження дозволяє, по-перше, проаналізувати когнітивні універсалії, що лежать в основі мовленнєвої діяльності, по-друге, пролити світло на те, як ці універсалії співпрацюють для створення нових, емерджентних властивостей комунікативного середовища, простежуючи

динаміку розвитку мови, досягнення ефективності комунікації та вплив колективних процесів на дискурс.

Саме дотичність до розв'язання наукової проблеми взаємодії свідомості, мови, соціуму й етичних категорій загалом та самоорганізації етичних категорій як компонентів англомовної лінгвоетичної системи зокрема визначає актуальність праці. Лінгвоетична система, згідно з концепцією автора дисертації, є ієрархічно-організованою, відкритою, динамічною, нерівноважною та нелінійною; здатною до самоорганізації та саморегуляції як у діахронії, так і в синхронії. Фрактальний характер її автопоезису яскраво проілюстрований дисертантом, який доводить, що принципи та шаблони самоорганізації лінгвоетичної системи на мікрорівні повторюються на макрорівні. Здійснена автором наукова розвідка просуває когнітивну лінгвосинергетику на крок уперед, долучившись до широкого спектру сучасних досліджень авторитетних представників цієї вітчизняної школи студіювання динамічних лінгвістичних та лінгвокогнітивних систем.

Актуальною є англомовна лінгвоетична система як об'єкт цієї наукової праці та її лінгвокогнітивні й лінгвосинергетичні аспекти як предмет дослідження. Вагомим внеском наукової розвідки є розроблення методу етимологічного профілювання для моделювання етимологічних профілів англомовних лінгвоетичних категорій. Цей метод дозволив висвітлити когнітивний шлях процесів їх категоризації та концептуалізації з виокремленням доменів об'єктивації елементів центрального життєвого досвіду людини (OBJECT, MAN, ENVIRONMENT, DAMAGE, PAIN, DIVISION). Подальше дослідження етичних категорій здійснювалося шляхом їх когнітивної кореляції з складнішими похідними доменами (PRICE, DEBT, FAME тощо). Запропонована концепція автора роботи може бути теоретично екстрапольована на інші види складних концептуальних систем англомовного дискурсивного простору.

Ельдар Веремчук впорався з поставленими завданнями дослідження, котрі послідовно окреслюють його домінантні вектори. Спочатку автор

відстежив еволюцію наукових поглядів на сутність етичних концепцій суспільства. Далі у результаті критичного узагальнення здобутків сучасних гуманітарних і суспільних наук у сфері лінгвокогнітивістики та лінгвосинергетики дослідник обґрунтував теоретико-методологічні засади комплексного дослідження англомовної лінгвоетичної системи, розробив методологію та алгоритм її аналізу, змодельовав етимологічні профілі етичних категорій, виокремив їхні ідеалізовані когнітивні моделі, визначив особливості об'єктивації етичних категорій в ідентифікаційному та акціональному модусах, схарактеризував їхні макроструктури когнітивного змісту, метафоричний діапазон, пояснив принципи самоорганізації та саморегуляції англомовної лінгвоетичної системи у діахронії та висвітлив патерни її автопоезису у синхронії.

Поділяю наукову концепцію автора стосовно того, що когнітивний зміст концепту відображається в його макроструктурі, компонентами якої є інформаційний зміст, образ та інтерпретаційне поле. Відповідно, найбільш частотними когнітивними диференційними рисами етичних концептів виступають “rightness”, “fairness”, “morality”, “admirability”, “confidence”, “respect” та риса антагоністичного концепту EVIL “wickedness”. Дисертант доходить висновку, що найбільш частотними рисами когнітивного образу етичного концепту є фізичні та ментальні риси людини, зокрема “speaking”, “knowing”, “feeling”, “living”, “moving”, “fighting”, “being born”, та ознаки матеріальних об'єктів “being possessed”, “being lost”, “being given”, “being taken”, “standing”, “sitting”, “lying”, “delineating”. Отримані результати засвідчують той факт, що вихідними доменами для цільових етичних концептів, які мають абстрактну природу, виступають домени, які об'єктивують конкретні референти, що формують центральний людський досвід.

Виконання вищенаведених завдань уможливив автентичний матеріал наукової праці, що має декілька сегментів: лексикографічні джерела, корпуси англійської мови BNC, COCA, iWeb, базу WordNet 3.1, семантичну

нейромережу, покладену в основу розроблення штучного інтелекту ConceptNet та компендіуми цитат та афоризмів Brainyquotes і Proverbicals. Кількість проаналізованих цитат та афоризмів із компендіумів склав понад 4050 одиниць.

Вважаю, що новизна здобутих дисертантом результатів зумовлена, передусім, тим, що автором вперше висвітлено особливості лінгвокогнітивного автопоезису етичних категорій людського суспільства. Новизною відзначені й такі досягнення Ельдара Веремчука, як: розроблення методу етимологічного профілювання, побудова моделі самоорганізації англomовної лінгвоетичної системи та висвітлення ідентифікаційного, акціонального та метафоричного модусів конститuentів лінгвоетичної системи. Схвальної оцінки заслуговує висновок про те, що в етимологічних профілях етичних категорій переважають домени, які концептуалізують конкретні речі, що належать до базового життєвого досвіду, зокрема домени OBJECT, LIVING BEING та їхні гіпоніми. Родзинкою праці є авторська думка про те, що найбільш динамічними, а, отже, і значимими синхронізаторами автопоезису концептуальної структури лінгвоетичної системи людства є домени RIGHTNESS та FAIRNESS, що засвідчує той факт, що ідеї правильності та справедливості покладені в основу загальної людської моралі.

Окреслені основні критерії наукової новизни рецензованої праці, своєю чергою, дають підстави стверджувати, що вона має теоретичне значення. Теоретично валідним є внесок у розбудову лінгвокогнітивістики та лінгвосинергетики, оскільки розроблено методологію етимологічного профілювання етичних категорій, розширено концепцію ідеалізованих когнітивних моделей, теорію образ схем, теорію концептуальної метафори та теорію самоорганізації лінгвальних концептуальних систем. Результати дослідження також поглиблюють методологічну проблематику динамічної системності в загальному мовознавстві, збагачуючи її новими теоретичними здобутками.

Прикладна інноваційна значущість здобутих дисертантом результатів полягає в розробленні методології дослідження лінгвоетичної системи відносно чотирьох референційних систем: етимологічної, категоріальної, концептуальної та синергетичної. Запропонований метод етимологічного профілювання, в основу якого покладена траєкторно-орієнтирна кореляція, дозволив змодельовати етимологічні профілі досліджуваних етичних категорій та висвітлити когнітивний шлях процесів їх категоризації та концептуалізації. Здобуті Ельдаром Веремчуком дані щодо сутності динамічного розвитку етичних категорій, безумовно, сприятимуть оптимізації процесу вивчення ціннісних та етичних домінант суспільства з подальшим визначенням векторів його розвитку.

Головні положення і висновки дисертації достатньо апробовано на 10 міжнародних науково-практичних конференціях. Результати дослідження викладено в 35 наукових публікаціях, у тому числі: одній одноосібній монографії, 1 розділі колективної монографії, 3 статтях, що індексуються у наукометричних базах Scopus та/або Web of Science, 20 статтях у фахових українських виданнях, які належать до категорії Б, та 10 тезах у збірниках матеріалів наукових досліджень і конференцій. Публікації, загальний обсяг яких складає 41,37 д. а., вичерпно висвітлюють зміст усіх розділів дисертації. Бібліографічний список є репрезентативним і багатогранним. Основний список теоретичних джерел налічує 609 позицій, з яких 353 – іноземними мовами.

Зміст автореферату є ідентичним із основними положеннями дисертаційної праці. Оформлення, мова та стиль роботи відповідають вимогам до докторських дисертацій. Академічного плагіату у науковій праці не виявлено: всі положення та ідеї інших учених подано з покликанням на відповідні першоджерела.

Визнаючи оригінальність, теоретичну та практичну валідність рецензованої дисертації, динамічність предмета дослідження, вважаю за необхідне висловити декілька зауважень стосовно викладеного матеріалу.

1. У підрозділі 1.1 «Конституенти англомовної лінгвоетичної системи» (с. 37) автор зазначає, що на основі аналізу наукової літератури та на основі досвіду власних досліджень він пропонує розглядати етичні категорії GOOD, EVIL, JUSTICE, DUTY, CONSCIENCE, DIGNITY та HONOUR як основні конституенти лінгвоетичної картини світу. Ельдар Веремчук вважає, що найбільш основоположними виступають категорії GOOD та EVIL, які загалом охоплюють увесь досвід міжособистісних стосунків. Категорія добра є фундаментальною ідеєю, відносно якої відбувається категоризації інших етичних ідей. Зло усвідомлюється як діалектична протилежність добра, його антагоніст, справедливість розуміється як співвідношення добра та зла, обов'язок – як необхідність виконання дій для досягнення справедливості, совість – як система відліку для моральних суджень, яка обумовлює самоконтроль особистості, гідність як верифікація правильності дій особистості відносно самосвідомості та суспільства, честь – як результат збереження гідності. На мою думку, такі пояснення є суто декларативними. Для того, щоби пов'язати між собою категорії в процесі лінгвістичного дослідження, віднести їх до певної системи, необхідно щонайменше зробити лексико-семантичний аналіз цих категорій, використовуючи, до прикладу, методику компонентного аналізу їхніх дефініцій.

2. Автор не пояснює, що являє собою поняття «лінгвоетична картина світу», конституентами якої є проаналізовані в науковій розвідці етичні категорії. Останні, як на мене, також потребують чіткого тлумачення. У підрозділі 2.1. «Методологічні особливості дослідження етичних категорій vs етичних концептів» (ст. 127) розділу 2 «Методологічні засади дослідження англомовної лінгвоетичної системи» автор розлого пояснює різницю між концептом і категорією, використовуючи як приклад категорію FURNITURE, яка ніяким чином, на мою думку, не пов'язана з етичністю. В чому ж полягає різниця між просто категорією й етичною категорією, за якими критеріями концепт треба відносити до етичних концептів і чому в дисертації поза

увагою автора залишилось ім'я категорії/концепту ETHICS/ETHICAL? Хотілося б почути роз'яснення стосовно цих міркувань під час захисту.

3. У підрозділі 3.2.2 «Етимологічний профіль лінгвоетичної категорії GOOD» (с. 163) дисертант вказує, що аналіз лексикографічних джерел, тезаурусів англійської мови, корпусу iWeb, а також лінгвальних мереж WordNet 3.1 та Concept Net 5.8 дозволив встановити, що лінгвоетична категорія GOOD у сучасній англійській мові вербалізується такими лексичними одиницями: *good, goodness, virtue, worth, decency, righteousness, rightness, uprightness, morality*. Автор не пояснює, яким чином це було встановлено, як саме здійснювався аналіз джерел і чому, наприклад, лексема *decency* є вербалізатором категорії GOOD, оскільки у додатку Б Лексико-семантичні варіанти вербалізаторів *good* та *goodness* (ст. 460) лексичної одиниці *decency* немає. Це саме стосується й механізмів встановлення вербалізаторів інших категорій, проаналізованих у цій науковій праці. Загалом, принципи роботи з прикладами висвітлені не досить прозоро.

4. Дискусійним є питання стосовно співвідношення розглянутих у дисертаційному дослідженні етичних категорій з позитивним та негативним конотаційним забарвленням. Автор не пояснює, чому англomовну лінгвоетичну систему конституюють 6 «позитивних» етичних категорій (GOOD, JUSTICE, DUTY, CONSCIENCE, DIGNITY, HONOUR) та лише одна негативна (EVIL).

Викладені вище міркування мають дискусійний характер та не свідчать про суттєву критику, а отже, є підстави вважати розглядувану дисертаційну працю завершеним самостійним науковим доробком, в якому повною мірою розкрито тему й досягнуто всі завдання, що були сформульовані на початку. Робота відзначається логічністю, лінгвістичною ерудицією, наявністю чіткої концепції та знанням досліджуваної галузі науки; в ній залучено достатньо фактичного матеріалу, що забезпечує достовірність отриманих результатів.

На підставі ретельного аналізу дисертації, автореферату та основних публікацій маю констатувати, що дисертація «Об'єктивація етичних

категорій в англійській мові: лінгвокогнітивні та синергетичні параметри» є завершеним оригінальним дослідженням, яке за змістом та оформленням відповідає п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 607 від 15.07.2020 р.), а його автор Веремчук Ельдар Олександрович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови.

Офіційна опонентка:

докторка філологічних наук, професорка,

завідувачка кафедри іноземних мов

та лінгводидактики

Сумського державного університету

Н. В. Таценко

